

Nigar Xiyavi

Sanıram üçüncü ya da dördüncü sinifdə oxuyurdum. Böyük qardaşım torlu (zənburi) çırağın işığında bir kitab oxuyurdu. Kitabın adı “*Top*” idi. *Qulamhüseyn Saidi*’nin “*Top*” əsəri. Kitabın bir yerində bizim də kəndin adı keçməkdə idi. Bizim kəndimiz **Limli dir**. Mənim dünyaya gəldiyim və uşaqlıq xatirələrimin beşiyi olan kəndim. **Zeyvə** və Limli arasındakı olaylar haqqında nəsə bir şeylər qalmışdı yadımda. Daha sonra həyatım bir sürü olaylarla, xatirələrlə öz axışına davam etdi. Sonra da əlimə qələm aldım. Şüur altımda bir xatirə yaşamaqda idi: “Keşke kəndimizin adı keçən o kitabı tapıb tərcümə etsəydim”. Əlbəttə daha sonralar Saidi’nin əsərləri ilə tanışdım. Ancaq bir türlü zaman tapıb onun “*Top*” əsərini tərcümə edə bilmədim. Hətta tapıb oxuya da bilmədim. Daha sonralar düşüncələrim olğunlaşdığında Qulamhüseyn Saidi’ni dilimizə qazandırmaq lazımdır kimi bir fikrim var idi. Həyatımda bir istiqrar sağlayıb və bəzi şəxsiyyətlərimizin, o cümlədən Saidi’nin əsərlərini Türkcəmizə çevirmə arzusunda idim. Bu arzuma çatamaz oldum. Lakin....

Nigar Xiyavi’ni bir şair kimi 1997 de tanıdım. Bir şeir kitabını oxudum və gerçəkdən də ləzzət aldım. Nigar Xiyavi sadəcə bir sənətçi deyildir. Yəni yalnızca bir söz ustası deyil. Şeir sənətinin bütün qatmanlarında başarılı olan bu xanım əfəndi həm də zəngin bilgi birikiminə sahibdir. Önəmli olan da budur. Sənətçinin bilgi birikimi artdıqca onun sənət anlayışı da dəyişmə, genişləməyə uğrar. Bilgi öz özünə əldə edilən bir olğu deyildir. Çox yönlü təzahürləri olan vahid bir hədəfin insan nəfsində özünə yer etməsi bu bilgilərin, bu axtarıların qaynağına dönüşər. Nigar Xiyavi çox yönlü təzahürləri olan bu yüksək milli və insani amacın bir çox yönündə deneyimi olan bir bilim və sənət adamıdır. O sadəcə modernizmin formasına uyaraq başqa şeir türələrinə inkarcı tutumla yanaşmamaqdadır. Öz engin sənət ruhunu həm əruz, həm heca və həm də modern şeir üslublarında ifadə etməkdədir. Səyyal bir məzmun özünü sadəcə bir formanın dar çərçivəsində məhbus edə bilməz. Dərinləşmiş bir insani kimlik engin bilgilərlə vəhdətdə olduğu zaman səyyal və çağlayan bir məzmun oluşur. Bu səyyaliyyət isə insanın ruh yapısına, sənətçinin dəyişkən və gəlişkən psixoloji özəlliyinə görə bir təzahür forması ortaya qoyar. Nigar Xiyavinin səyyal sənətçi kimliyi söylənilənlərə uyğun və analaşılır bir örnəkdir. Örnəyin bəzi “şair” sənətçilər əruz da yazsa bilmədikləri üçün özlərini “modernist” adlandırmaq zorunda qalmışlar. Həm klassik ədəbiyatı anlamaqdan yoxsunlar, həm də bu anlayışsızlıq onlarda bir komplekse dönüşmüşdür. Bunun tərsi də keçərlidir. Yəni bir sürü “şair”lər heca və modern şeir sənət türələrinin imkanlarından yoxsun qaldıqları üçün eskimiş, dadsız və bezikdirici təkrar ifadələrin təsirindən çıxsa bilmirlər. Bu nədənlə də bunların heç birisi sözün gerçək anlamında sənətçi deyillələr. Həm əruzun, həm hecanın və həm də modern şeir türələrinin özünə məxsus tarixi təcrübələri, psixoloji özəllikləri vardır. Bu şeir sənət türələrinə tarix boyunca ərdəmlı insanların bilgiləri, insan, kainat və gözəllik haqqında estetik qavrama təcrübələri yüklənmişdir. Bu nədənlə də gerçək bir sənətçi hər alanda öz zövqünü denəmək mükəlləfiyyətində. Əruz fəlsəfidir və dıx dünyanı özünə tabe etməyə çalışır. Heca dıx dünyaya tabe olmağa çalışır, iç dünyanı dıx dünya ilə özdeşləşdirmək istər. Modern şeir isə biçimsəllik tanımaz və biçimsiz bir sunuş ifadə etməyə özənər. Bu üç şeir türü əslində insan varlığının özünü şeirdə ifadə etmə istəyini üçü də bir yerdə bir bütün olaraq tamamlar. Yəni insan bəzən kəndi iç dünyasının olaylarını yaşamaq və dıx dünyanı da ona tabe etmək istər, təsəvvüf ədəbiyatı buna açıq örnəkdir. Bəzən dıx dünyanın gözəlliyindən zövq alaraq ona benzəmək istər, ozan yaradıcılığı da buna örnək ola bilər. Bəzən də biçimsiz bir oluşum arzu edilir, yəni məkansızlıq kimi bir şey və modern şeirin əsrar əngizliyi də bundan qaynaqlansın gərək.

Modern Güney Azərbaycan ədəbiyatında bu ifadə etdiyim örnəklərin timsalı olan bir neçə sənətçimiz mövcuddur. Onlardan biri də Xigar Xiyavidir. Nigar Xiyavi doğal sənətçi ruhu ilə özdeşləşdirdiyi zəngin bilgilərini bütün bu üslublarda ifadə etməkdədir. Nigar Xanimin Türk dilini derindən bilişi də əlbəttə ki, onun yaradıcılığına ayrıca bir özəllik qazandırmaqdadır. Çünkü mərifət xəzinəsinin və insan gizlərinin (sirlərinin) açarı dildir. Nigar Xiyavinin dilimizlə bağlı görüşləri ayrıca bir konudur. Özünü çox yönlü olaraq gəlişdirmiş bu xanım əfəndi Güney Azərbaycanda toplumumuzun aydınlanması üçün sadəcə kəndi iç və ruh dünyasının imkanlarına güvənməməkdədir.

Dilin gelişməsi və yeni qavramlarla tanışmasında tərcümənin çox böyük təsiri var. Ulusların oyanış və dillərini evrənsəlləşdirmə (cehanşümullaşdırma) dönəmlərində tərcümənin çox böyük rolu olmuşdur. Tərcümə yolu ilə bir mədəniyyət başqa mədəniyyətlərlə irtibat və ilətişim qurmuşdur. Dilin öz bünyəsi üzərində böyüməsini sağlayan etkilərdən (amillərdən) biri də tərcümədir. Tərcümənin roluna tarixdə bir neçə önəmli dönəmlərdə tanınmış olmaqda yəqin. 8-ci əsrin ortalarından başlayıb 9-cu əsrin ortalarına qədər davam edən Mutəzilə məzhəbi Abbasi xilafətinin rəsmi ideologiyası halında idi. Mutəzilə məzhəbi vəhy və ağıl çatışmasında ağıla üstünlük verirdi. Onlara görə həm vəhyin, həm ağılın qaynağı Tanrıdır. Ağılı da insana Tanrı vermişdir. Öyle isə bütün əqli ürünlərə önəm vermək gərəkir deyə düşündülər və bu düşüncələrindən dolayı da bütün eski Yunan əqli ürünlərini Ərəb dilinə tərcümə etdilər. Ərəb dili fəlsəfi qavramlarla tanış oldu və İslam Dünyasında böyük fikir dalğalanmaları yarandı ki, bu dalğalanmanın uzantısını **Farabinin**, **İbn-i Sina**nın və digərlərinin də əsərlərində görmək mümkündür. Hətta **Ebu Reyhan Biruni** (ki köçəri Türklərdən olduğu üçün ona "Biruni" ləqəbi verilmişdi. Yəni şəhərli olmayan, dışarıdan "birundan" gəlmiş) bu şəkildə bir təsbitdə bulunar ki, Şərq mədəniyyəti deyilən hadisə Hindistana və Çinə məxsusdur, İslam aləmindəki mədəniyyət olayı Yunan mədəniyyətinin ərəbcəyə tərcüməsindən başqa bir şey deyildir.

Daha sonra da ərəb dilinə tərcümə edilən Yunan məfkurəsi ərəbcədən də Batı dillərinə tərcümə edildi və gerçəkdən də batı dillərinin böyüməsinə təkan verdi. Dil nə qədər ki, fəlsəfəyə və bilimin dəyişik sahələrinə girməyibdir o hələ tam bir dil deyildir. Sadəcə gündəlik məişət ehtiyaclarını qarşılayan bir vəsilədir. Fəlsəfənin də alanı bütün evren (kainat) və evrim (təkamül) sürəcləridir. Bu olay isə yalnız bir dildə gerçəkləşməz. Bu ortağ bəşəri nailiyyətlər bir dil tərcümə edilirsə o dil ölməzliyini də qazanmış olur. Quzey Azərbaycanda demək olar ki, dilimizə elə önəmli bir evrənsəl dəyərlər tərcümə edilməyibdir. Türkcələrin içində bütün Dünya dəyərlərini öz bünyəsində ifadə edən Türkcə Anadolu ağzıdır. Özəlliklə Bütün Şərq dünyasının böyük əsərləri (Farabi, İbn-i Sina, İbn-i Rüşd və...) Türkcənin Anadolu ağzına çevrilmişdir.

Bəlli şərtlərdən asılı olaraq Güney Azərbaycanda bir çox dəyərli və ərdəmli insanlarımız öz əsərlərini farsca yazmışlar, çünki şovinistik siyasət və şovinizm tətbiqatı bu insanların öz ana dilində yazma yetənlərini yox etmişdir. Bu böyük insanlarımızdan biri də Qulamhüseyn Saididir.

Qulamhüseyn Saidi farsca yazmasına rəğmən bütün əsərlərində Azərbaycan tarixini, adət ənənələrini, Azərbaycan bölgələrinin hadisələrini yansıtmğa çalışmışdır. Heç şübhəsiz ki, bu əsərlərin ana dilimizə tərcümə edilməsi həm dilimizin zənginləşməsinə yardım edəcək, həm də öz kimliyinə ehtiyac hiss edərək oyanış aşamasında bulunan xalqımızın öz keçmişini, öz böyüklərini əsərlərini öz dilində oxumasına zəmin yaradacaqdır.

Bu məqaləni yazmadan bir neçə saat öncə Nigar Xiyavinin tərcümə etdiyi Qulamhüseyn Saidinin "Top" adlı çox dəyərli əsərini oxuyub bitirdim. Mənsubu olduğum Muğan və Qaradağla bağlı tarix bilgilərim artdı. Muğanın, Qaradağın tayfaları haqqında bir çox bilgi əldə etdim. Keçən əsrin başlarında Təbrizli mərkəzli məşrutə hərəkatının həssas mərhələsində Azərbaycanın başqa bölgələrində nələrlə olub bitdiyi haqda geniş bilgi mövcuddur bu əsərdə. Tarixi roman şəkildə yazılan əsər əslində olayların baş verdiyi yerlərdə o dönəmə aid gerçək bilgilər də içərməkdədir.

Ən önəmli olan isə Nigar Xiyavinin kitabın tərcüməsində kullandığı üslub və dil imkanlarıdır. Bəlkə də Nigar Xiyavi özü də bu hadisələrin baş verdiyi bölgəyə mənsub olduğu üçün tərcümə işində çox başarılı olmuşdur. Lakin Nigar Xiyavinin Türk dilinə təsəllütü dolayısı ilə əsər çox cazibəli, rahatca anlaşılın və zövqlü bir roman halına gəlmişdir. Bu kitabı Türk dilində oxumanın ayrıca bir məziyyəti və özəlliyi var. Nədir o özəllik? Oxucu Türkcəmizin nə qədər geniş imkanlara sahib olduğunun fərqiə varacaqdır.

Nigar Xiyavi öz bədii yaradıcılığı ilə, önəmli tərcümələri ilə Azərbaycan mənəviyyatının və toplum çarında düşüncə miqyasının böyüməsinə ciddi yardımlar etməkdədir. Umalım ki, bu dəyərli xanım əfəndinin mənəvi çalışmalarına daha çox şahid olacağıq.